

*Мартиненко О. О.* аспірантка кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету  
<https://orcid.org/0000-0003-1973-0997>

## АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ АНКЕТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ОБРАННЯ МОЛОДЦЮ ПРОФЕСІЇ ЕКОНОМІСТА

У статті визначено, що обрання професії економіста детермінує вираженість індивідуальних внутрішніх і зовнішніх позитивно та негативно значущих мотивів, а також здатність збирати, аналізувати статистичні дані, оволодівати інформацією і сучасними інформаційними технологіями в галузі економіки. Поряд з цим на обрання професії впливає рівень емоційної стійкості, емоційно-вольового самоконтролю, дипломатичності, комунікативної компетентності, ергічності і соціальної ергічності та стійкості щодо перенесення труднощів.

**Ключові слова:** анкетування; професія економіста; молодь; соціально-психологічні; детермінанти.

**Вступ.** Сучасні умови розвитку і реформування життєдіяльності нашого суспільства потребують докорінних змін традиційної системи професіогенезу у напрямку оптимального професійного самовизначення особистості з урахуванням внутрішніх механізмів її саморозвитку.

Неправильний, випадковий вибір професії призводить у майбутньому до небажаних наслідків: низької продуктивності праці; помилок та браку в роботі; незадоволення і пригніченого стану людини; економічних втрат на перенавчання та перекваліфікацію. Натомість правильний і своєчасний вибір професії у подальшому вдвічі зменшує плинність кадрів, на 10–15% підвищує продуктивність праці, у 1,5-2 рази знижує вартість підготовки кадрів (Л. Карамушка, М. Корольчук, О. Креденцер, С. Миронець) [ 5; 7; 11; 12].

На даний час, система професійної орієнтації молоді потребує вдосконалення. Сучасна молодь не має достатньої інформації стосовно основним вимог, правил і потреб на ринку праці, низька проінформованість щодо існуючих видів професійної діяльності, недостатній рівень особистісної готовності до здійснення самостійного професійного вибору та подальшого розвитку за обраним фахом є основними детермінантами неправильного самовизначення індивіда в професійній діяльності, його невпевненості у власному професійному майбутньому [3, 227].

Відповідно до наведених статистичних даних, станом на 1 вересня 2021 року ситуація на сучасному ринку праці склалася наступним чином: професії економічного профілю є найбільшою за кількістю вакансій. Тому, потрібно дослідити головні соціально-психологічні детермінанти, які впливають на процес вибору молоддю професії економіста.

Мета статті: визначити соціально-психологічні зовнішні і внутрішні детермінанти обрання молоддю професії економіста.

Завдання: на підставі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження з'ясувати соціально-психологічні детермінанти обрання молоддю професії економіста на мотиваційному, емоційно-вольовому, індивідуально-психологічному, темпераментальному та професійному рівнях.

**Теоретичне підґрунтя.** Вибір професії – одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини, що є складною комплексною проблемою. Процес професійного самовизначення завершується досягненням стабільного становища у тій чи іншій професійній сфері соціального життя й формуванням відповідних переконань, принципів, ціннісних орієнтацій, мотивації та професійного спрямування (Б. Ананьєв, В. Бодров, В. Крайнюк, В. Осьодло, Л. Карамушка, М. Корольчук,

О. Креденцер, С. Максименко, С. Миронець) [1; 2; 5; 7; 8; 9].

Основним фактором адекватного професійного самовизначення під час здійснення вибору професії є цілісність особистісних та суспільних інтересів (Abduelkarem, 2016) [10, 227]. Значна частка вчених у своїх наукових дослідженнях визначали перелік основних факторів, які впливають на розв'язання проблемних питань стосовно професійного самовизначення, наприклад, науковці: Б. Ананьєв, Ю. Дроздова, Л. Карамушка, М. Корольчук, В. Корольчук, С. Миронець, зазначають, що цілісна система професійної орієнтації, надає важливі знання з метою орієнтації у світі професії, та формує відповідні уміння для здійснення оцінювання власних індивідуальних особливостей; дослідник Є. Клімов [6, 178]. у своїй праці виділяє теоретико-методичні основи професійного консультування молоді та акцентує увагу на банку професіокарт; С. Максименко підкреслює важливість формування складових духовної культури під час підготовки до свідомого вибору майбутньої професії [1; 5; 7; 9; 12].

Таким чином, на основі проведеного аналізу наукових поглядів вчених соціально-психологічні детермінанти вибору молоддю професії економіста - це комплексне, узагальнене утворення, що виявляється в особливостях професіогенезу.

**Методи дослідження.** З метою реалізації зазначеної мети дослідження застосовано загальнонаукові методи дослідження: аналіз наукової фахової літератури, узагальнення отриманої інформації, системний аналіз, інтерпретація даних та анкетування з метою виявлення основних соціально-психологічних детермінант обрання молоддю професії економіста.

Вибір професії є найбільш важливим аспектом вибору свого життєвого шляху та збільшує змістовне наповнення самовизначення особистості в процесі переходу від періоду дитинства до етапу дорослого життя (Kaliuzhna, 2017; Tamm, Tulviste, 2014) [4; 13].

У процесі проведеного дослідження нами було обрано контингент

досліджуваних і проведено системний аналіз результатів розробленої анкети.

У дослідженні брали участь 206 респондентів, з них 78 першокурсників, 52 бакалаврів, 40 магістрів і 36 експертів. За віковою категорією першокурсники – 17–19 років; бакалаври – 21–23 роки; магістри – 22–25 років. У якості експертів залучались фахівці зі стажем роботи 5–10 років і більше в економічній сфері діяльності, а також науково педагогічні працівники, які мають досвід і практичної, і науково-педагогічної діяльності на кафедрах економічного профілю. Віковий діапазон у процентному співвідношенні: група першокурсників з віковим діапазоном 17–19 років становила 34%; група бакалаврів відповідно 21–25 роки – 30 %; група магістрів 22–28 – 19 % і експертів 30–55 років – 17%. Відповідно за посадами науково-педагогічні працівники розподілились таким чином: 25% асистентів, 60% доцентів і 15% професорів.

Отже, в анкетуванні найбільше виявилось студентів – першокурсників, бакалаврів і магістрів – 83% з віковим діапазоном 17–28 і експертів – 17%, відповідно – 40–55 років. Тобто, у досліджуваних респондентів представлено усі вікові категорії, які у професіогенезі обрали і поступово реалізують себе в економічній сфері діяльності.

Анкета складається з 21 питання (20 закритих і 5 відкритих), які спрямовано на з'ясування детермінант обрання професії економіста. Питання розподілено на 5 блоків по 4 питання у кожному блоці, кожен блок має певне компетентнісне спрямування (загальне чи спеціальне).

**Результати і обговорення.** Так, за блоком «А» ми з'ясували у респондентів внутрішні і зовнішні мотиви обрання професії економіста; за блоком «Б» – визначали професійно-інтелектуальний компонент важливий щодо економічного фаху; блок «В» спрямовано на визначення адаптаційно-комунікативних компетентностей у респондентів; блок «Д» дав змогу респондентам оцінити важливість індивідуально-психологічних особливостей в обранні професії економіста і блок «Е» – спрямовано на усвідомлення важливості темпераментальних характеристик в обранні професії економіста.

## Питання психології

Опитування респондентів проводилось в електронному та звичайному режимах. Критерії оцінювання отриманих результатів здійснювали за 10 бальною шкалою у таких межах: 1-3 – низькі показники; 4-6 – середні; 7-10 – високі.

Отже, представлений контингент і структура анкети дали змогу розкрити суб'єктивне значення і ставлення респондентів у професіогенезі до обрання професії економіста. Тобто з'ясувати враження і ставлення до професії першокурсників, які поступово набувають професійно значущих компетентностей, бакалаврів, магістрів та професійних успішних фахівців-експертів.

Аналіз отриманих результатів, показав наступне. Так, на перше запитання, яке було спрямовано на визначення рівня вираженості індивідуально значущих і внутрішніх позитивних мотивів (привабливість, упевненість у особистому задоволенні професійною діяльністю у сфері економіки). Встановлено, що цей показник виражений в усіх групах обстежуваних на високому рівні (7,0-9,3 б.). Найвищі показники спостерігаються у групах експертів (9,3 ± 0,7 б.) і магістрів (9,1 ± 0,9 б.), а найнижчі – у групі першокурсників (7,0 ± 1,2 б.) і бакалаврів (8,1 ± 1,2 б.).

Отже, з'ясовано, що внутрішні індивідуально значущі позитивні мотиви обрання професії економіста виявились в усіх респондентів на високому рівні, але у групі першокурсників цей показник суттєво нижчий на (1,1 – 1,3 б.), ніж у групі бакалаврів і відповідно магістрів і експертів (при  $p < 0,05$ ).

За результатами аналізу другого питання А2 – «Суспільна значущість, престиж, можливість приносити користь людям і професійно зростати», нами встановлено, що суспільна значущість, прагнення для себе розібратись у складних економічних питаннях як характеристики позитивних зовнішніх мотивів, хоча і у межах високих критеріїв, але має свої особливості. Цей показник виявився найнижчим у групі бакалаврів (7,4 ± 1,3 б.) у порівнянні з високим рівнем показників у інших групах, а саме: у першокурсників – 8,4 ± 1,4 б.; у магістрів - 8,7 ± 1,3 б.; експертів - 8,9 ± 1,0 б. при  $p < 0,05$ .

Отже, встановлено, за результатами відповідей респондентів, що для першокурсників, магістрів і експертів зовнішні соціально-значущі позитивні мотиви виражені більшою мірою, ніж у бакалаврів.

Щодо запитання А3 – «Висока зарплата, можливість використання професійних знань в житті і поза роботою», то воно спрямовано на дослідження зовнішніх позитивних мотивів щодо обрання професії економіста (висока зарплата, прагнення для себе розібратись у складних економічних питаннях у нинішніх умовах). Нами зафіксовано, що в усіх групах цей показник знаходиться у межах високих критеріїв (7 - 10 б.). Водночас, найбільш вираженим він виявився у групі експертів (9,1 ± 0,9 б.); магістрів (9,0 ± 1,0 б.), нижчим у першокурсників (8,0 ± 1,1 б.), у порівнянні з попередніми групами (при  $p < 0,05$ ), а найнижчим у порівнянні з результатами у групі магістрів, експертів, першокурсників спостерігається у бакалаврів (7,0 ± 1,4 б.) при  $p < 0,05$ .

Отже, за аналізом результатів за питанням А3 виявлено, що найбільш вираженими зовнішні позитивні мотиви спостерігаються у експертів, магістрів, і дещо нижчими у першокурсників і найнижчими, але все ж таки на високому рівні – у групі бакалаврів. Щодо четвертого запитання у блоці «А», то його результати вказують на ступінь впливу на обрання професії економіста зовнішніх негативних мотивів (була обрана моїми друзями, подобається батькам і під певним тиском погодився).

Встановлено, що найбільш виражений суттєвий вплив негативних зовнішніх мотивів на обрання професії економіста виявився у групі першокурсників (6,5 ± 1,8 б.) і бакалаврів (5,0 ± 1,9 б.) і найнижчим спостерігається у групі експертів (2,2 ± 0,9 б.) і магістрів (3,2 ± 0,8 б.) при  $p < 0,05$ .

Отже, за результатами аналізу відповідей респондентів на запитання А4 –

«Професія економіста подобається батькам, була обрана друзями, або під тиском зовнішніх обставин» встановлено, що на обрання професії економіста найменше вплинули негативні зовнішні мотиви у групі експертів (2,2 ± 0,9 б.), що

майже втричі менше, ніж у першокурсників і у 2,3 рази, ніж у бакалаврів (при  $p < 0,05$ ). Аналогічно у магістрів ( $3,2 \pm 0,8$  б.), що у порівнянні з першокурсниками у 2 рази менше і у порівнянні з бакалаврами у 1,56 рази менше (при  $p < 0,05$ ).

Таким чином, у респондентів виявлено, що в ієрархії мотивів щодо обрання професії економіста, найбільш значущими для усіх категорій респондентів були внутрішні індивідуальні і внутрішні соціально значущі мотиви, а також зовнішні позитивні мотиви. Про це свідчить високий рівень відповідей на три питання із чотирьох. Водночас найнижчий рівень виявлено щодо зовнішніх негативних мотивів у експертів і магістрів, при цьому цей показник у першокурсників і бакалаврів спостерігався на середньому рівні.

У блоці Б представлено питання, які спрямовано на дослідження впливу професійних та інтелектуальних компетентностей щодо обрання професії економіста.

Перше питання визначає суб'єктивне ставлення респондентів до таких професійно важливих компетентностей як: збір, обробка, аналіз статистичних даних, інформації в галузі економіки, здатність креативно і абстрактно мислити й робити висновки.

Ми встановили, що найвищий рівень такої спрямованості спостерігається у представників групи експертів ( $9,9 \pm 0,1$  б.) і магістрів ( $9,7 \pm 0,3$  б.). У бакалаврів цей показник суттєво нижчий ( $8,0 \pm 1,2$  б.), ніж у експертів і магістрів, але істотно вищий, ніж у першокурсників ( $6,1 \pm 1,9$  б.), при  $p < 0,05$ .

Отже, встановлено, що професійно значимі компетентності такі, як: аналітичність, здатність до узагальнення та аналітико-мисленевої діяльності, що визначено на високому рівні, сприяють обранню професії економіста й успішній самореалізації у цій галузі представників групи експертів, магістрів і бакалаврів. При цьому дані характеристики у першокурсників виявлено на середньому рівні.

Щодо наступного питання Б2, яке дає змогу оцінити інтерес і прагнення респондентів розібратись з методичним і аналітичним інструментарієм у економічній

сфері, то визначено наступне. Цей показник суттєво виражений на високому рівні у експертів ( $8,4 \pm 1,6$  б.) і магістрів і на середньому – у бакалаврів ( $6,7 \pm 1,3$  б.) і першокурсників ( $5,1 \pm 1,7$  б.).

Отже, порівняльний аналіз свідчить про те, що найвищий рівень зацікавленості, щоб розібратись з аналітичним і методичним інструментарієм в економічній сфері виявлено в експертів і магістрів (на високому рівні) і у порівнянні з бакалаврами цей показник на  $1,3$  б. –  $1,7$  б. нижчий, ніж у магістрів і експертів, а у бакалаврів на  $1,6$  б. він вищий у порівнянні з групою першокурсників (все при  $p < 0,05$ ).

Третє питання з блоку «Б» дає змогу визначити у респондентів схильність до оволодіння і використання сучасних інформаційних технологій досліджень у соціально-економічній сфері.

Такі професійно важливі компетентності виявились важливими при обранні професії для усіх категорій обстежуваних з високими показниками як для експертів ( $9,2 \pm 0,8$  б.) і магістрів ( $9,0 \pm 1,0$  б.), так і для першокурсників ( $8,4 \pm 1,4$  б.) і бакалаврів ( $8,7 \pm 1,2$  б.), хоча дещо нижчі показники без істотних відмінностей, але теж на високому рівні.

Отже, інтерес до комп'ютерних програм, інформаційних технологій досліджень у соціально-економічній сфері виражені в усіх категоріях респондентів на високому рівні.

Наступне питання Б4 стосується зацікавленості і прагнення респондентів збирати, накопичувати, аналізувати соціально-економічну, довідкову, нормативно-правову інформацію в галузі економіки. З'ясовано, що найбільш вираженим цей показник виявився у експертів ( $9,3 \pm 0,7$  б.), потім у магістрів  $8,1 \pm 0,9$  б і у бакалаврів ( $7,0 \pm 1,4$  б.) і найнижчим виявився у першокурсників ( $3,4 \pm 1,7$  б.).

Порівняльний аналіз цього показника свідчить, що він суттєво нижчий у першокурсників у порівнянні із іншими категоріями обстежуваних на ( $3,6 \pm 5,9$  б., при  $p < 0,05$ ). У бакалаврів він істотно вищий, ніж у першокурсників, але нижчий у порівнянні з магістрами і експертами (при  $p < 0,05$ ), а у експертів цей показник

## Питання психології

найбільший у порівнянні з магістрами, бакалаврами і першокурсниками, при  $p < 0,05$ .

Отже, встановлено, що у респондентів цікавість і прагнення збирати накопичувати і аналізувати соціально-економічну, довідкову, нормативно-правову інформацію у галузі економіки суттєво зростає у міру оволодіння професійними компетентностями від найнижчих у першокурсників із істотним збільшенням у бакалаврів, магістрів і найвищим у експертів.

Таким чином, аналіз результатів опитування респондентів за блоком питань Б2 встановлено, що найбільш вираженими і значущими у експертів, магістрів і бакалаврів виявились на високому рівні показники щодо обробки, аналізу, креативного мислення, узагальнення, оволодіння інформаційними технологіями, а також збір і накопичення соціально-економічної, довідкової, нормативно-правової інформації. Окрім того, на дещо нижчому, але теж у межах високих характеристик виявлено прагнення оволодіти методичним інструментарієм в економіці. У першокурсників найнижчим показником виявилась цікавість і прагнення щодо збору, накопичення, й аналізу соціально-економічної, довідкової і нормативно правової інформації в галузі економіки.

Наступний блок питань спрямовано на з'ясування самооцінки респондентів щодо того, як вплинуло на обрання професії таких характеристик як легкість адаптації до нових умов та комунікативних компетентностей.

Щодо здатності адаптуватись до нових умов, обставин, то вона зростає в професіогенезі. Так, у першокурсників цей показник визначено на рівні  $5,7 \pm 1,3$  б., бакалаврів –  $6,9 \pm 1,2$ , магістрів  $8,1 \pm 1,3$  б. і експертів –  $9,3 \pm 0,7$  б.

Отже, у першокурсників і бакалаврів цей показник знаходиться в межах середніх критеріїв, відповідно у першокурсників –  $5,7 \pm 1,3$  б, бакалаврів – ( $6,9 \pm 1,2$  б., при  $p < 0,05$ ). У експертів і магістрів показник легкості адаптації до нових умов знаходиться у межах відповідно  $9,3 \pm 0,7$  б і

$8,1 \pm 1,3$  б., що суттєво вище, ніж у першокурсників і бакалаврів, при  $p < 0,05$ .

Стосовно відповідей респондентів на питання В2, то найкращі показники на рівні високих спостерігаються у експертів ( $9,4 \pm 0,6$  б.) і магістрів ( $8,0 \pm 1,5$  б.). Такі результати свідчать про те, що експерти і магістри досить легко можуть працювати в команді, формувати і обговорювати своє бачення певної проблеми, адаптуючись і враховуючи конкретні обставини. У бакалаврів цей показник зафіксовано на середньому рівні ( $6,1 \pm 1,5$  б.), що суттєво вище, ніж у першокурсників ( $4,1 \pm 1,19$  б.), але істотно нижче у порівнянні з показниками групи експертів і магістрів (при  $p < 0,05$ ).

Отже, встановлено, що командна праця, обґрунтування і доведення свого бачення проблеми, адаптуючись до конкретних обставин, найменш притаманні першокурсникам. Суттєво вищий цей показник у бакалаврів, у порівнянні з першокурсниками, у магістрів він більш виражений, ніж у першокурсників і бакалаврів, а у експертів найвищий рівень цього показника. Тобто в процесі навчання, практичної діяльності, здобуваючи загальні і спеціальні професійно значущі компетентності, здатність працювати у команді, доводити правильність своїх ідей, адаптуючись до конкретних обставин, суттєво зростає (у 1,5; 1,95; 2,3 рази) у порівнянні відповідно показників першокурсників з даними бакалаврів, магістрів й експертів.

Третє питанням В3 спрямовано на визначення у респондентів комунікативних здібностей щодо здатності спілкуватися і взаємодіяти з різними категоріями людей у своєму оточенні. На низькому рівні цей показник виявлено у першокурсників ( $3,7 \pm 1,3$  б.), на середньому – у групі бакалаврів ( $6,2 \pm 1,8$  б.) і високий рівень спостерігається у магістрів ( $9,1 \pm 0,9$  б.) та експертів ( $9,5 \pm 0,5$  б.). Порівняльний аналіз окремих результатів за цим показником свідчить про найнижчий його рівень у першокурсників (на 1,5 б., 5,4 б і 5,8 б.) у порівнянні з показниками відповідно у бакалаврів, магістрів і експертів.

Отже, встановлено, що комунікативні властивості найменше виражені у

першокурсників – на низькому рівні ( $3,7 \pm 1,3$  б), на середньому – у бакалаврів ( $6,2 \pm 1,8$  б.) і на високому – у магістрів ( $9,1 \pm 0,9$  б.) і експертів ( $9,5 \pm 0,6$  б.).

Стосовно четвертого питання блоку В, яке розкриває компетентності, що дають змогу фахівцеві переконувати оточуючих з використанням аргументів і цифрової інформації спостерігається наступне. Так, у групі першокурсників цей показник знаходиться на низькому рівні ( $3,5 \pm 1,5$  б.), у бакалаврів він дорівнює  $5,5 \pm 1,3$  б., у магістрів –  $8,2 \pm 1,9$  б. і у експертів виявився найбільш вираженим – ( $9,6 \pm 0,4$  б.), при  $p < 0,05$ .

Таким чином, встановлено, що у першокурсників на середньому рівні спостерігаються здатність адаптуватись до нових обставин, працювати в команді, і на низькому рівні виражена здатність спілкуватись, взаємодіяти з різними категоріями людей, переконувати оточуючих з використанням аргументів і цифрової інформації. У бакалаврів ці показники виявлено на середньому рівні, у магістрів – на вищому рівні і найбільш виражені у експертів такі особливості як: адаптуватися до нових обставин, працювати в команді й уміти відстоювати свої позиції з використанням аргументів і цифрової інформації та уміння спілкуватися з різними категоріями людей.

Питання блоку Д були спрямовані на самооцінку своїх індивідуально-психологічних особливостей, які сприяли обранню професії економіста.

Щодо першого питання Д1 – «Емоційна стабільність, емоційно-вольовий самоконтроль у конфліктних чи скрутних ситуаціях», то завдяки відповідям респондентів встановлено рівень емоційної стабільності і емоційно-вольового самоконтролю у скрутних і конфліктних життєвих та професійних ситуаціях.

Встановлено, що рівень емоційної стабільності і емоційно-вольового самоконтролю найнижчий у першокурсників ( $3,7 \pm 1,3$  б.), середній – у бакалаврів ( $4,8 \pm 1,1$  б.), високий – у магістрів ( $8,4 \pm 1,6$  б.) і найвищий – у експертів ( $9,7 \pm 0,3$  б.). Тобто, у міру зростання професіоналізму емоційна стабільність і емоційно-вольовий

самоконтроль суттєво підвищується – у першокурсників він на низькому рівні, і у порівнянні з іншими категоріями обстежуваних ці показники істотно нижчі. У бакалаврів, відповідно, вони істотно вищі, ніж у першокурсників, але нижчі, ніж у магістрів і експертів (при  $P < 0,05$ ).

Друге питання блоку «Д» дало змогу визначити рівень таких професійно-значущих індивідуально-психологічних властивостей, як сміливість і дипломатичність. Нами визначено, що ці показники першокурсники оцінили на рівні  $4,0 \pm 1,3$  б, бакалаври –  $5,1 \pm 1,2$  б., магістри –  $9,0 \pm 0,9$  б., експерти –  $9,4 \pm 0,6$  б. Такі результати свідчать про те, що у першокурсників і бакалаврів вони на середньому рівні, хоча на  $1,1$  б. вищі у бакалаврів, ніж у першокурсників (при  $p < 0,05$ ).

Третє питання блоку «Д» визначає рівень самооцінки респондентів щодо значущості в обранні професії економіста таких індивідуально-психологічних властивостей як: активність, відповідальність, вимогливість до себе і оточення. Потрібно зазначити, що ці показники спостерігаються у першокурсників на рівні  $6,5 \pm 1,5$  б, бакалаврів –  $7,3 \pm 1,7$  б., у магістрів –  $8,4 \pm 1,4$  б. і експертів –  $9,7 \pm 0,3$  б. Це вказує на середній рівень вираженості цих властивостей у першокурсників і бакалаврів, порівнюючи з магістрами і експертами, то у магістрів цей показник на  $1,9$  б і  $1,1$  б вищий, ніж у першокурсників і на  $3,2$  і  $2,0$ , ніж у експертів (при  $p < 0,05$ ). При цьому у бакалаврів, у порівнянні з першокурсниками, цей показник не досягає суттєвих відмінностей, хоча з тенденцією до підвищення.

Стосовно четвертого питання блоку Д – «Здатність до практичного аналізу і синтезу або абстрактного і креативного мислення», то воно дає змогу розкрити такі професійно важливі індивідуально-психологічні якості, як: практичність, креативність, аналітичність мислення. Нами встановлено, що ці показники спостерігаються у першокурсників і бакалаврів на середньому рівні без істотних відмінностей (відповідно –  $6,8 \pm 1,2$  б. і  $7,2 \pm 1,7$  б.). При цьому у магістрів показники суттєво вищі, ніж у

першокурсників на 1,5 і на 1,1 б., ніж у бакалаврів, при  $p < 0,05$ . Аналогічні показники у експертів зафіксовано на високому рівні ( $9,7 \pm 1,2$  б.). Це на 2,9 б. більше у порівнянні з першокурсниками, на 2,5 б – у порівнянні з бакалаврами і на 1,4 б. – з магістрами, при  $p < 0,05$ .

Отже, нами встановлено, що такі професійно значущі індивідуально-психологічні властивості: як практичність, креативність, аналітичність мислення на високому рівні спостерігаються у магістрів, найвищому - у експертів і середньому – у першокурсників і бакалаврів.

Таким чином, аналіз показав самооцінки своїх індивідуально-психологічних властивостей, який у першокурсників виявився: на низькому рівні емоційна стабільність, що характеризує їх як нетерплячих, дратівливих, заклопотаних, засмучених і схильних відкладати рішення складних питань, легко здаються, зіштовхнувшись із труднощами, створюють перешкоди, не завжди дотримуються правил. Емоційна стабільність у групі бакалаврів виражена на середньому рівні, а щодо груп магістрів і експертів, то вона спостерігається на високому рівні. А тому представникам цих груп притаманні такі індивідуально-психологічні властивості, як: врівноваженість, впевненість, вони не бояться складних ситуацій, для них характерні рішучість, обов'язковість, відповідальність, вимогливість до себе і оточення, а також адекватна реакція на практичні питання і спрямованість на успіх.

Питання блоку «Е» сформовано таким чином, щоб з'ясувати у респондентів якою мірою вплинули темпераментальні особливості на обрання професії економіста.

Так, перше питання блоку «Е» спрямоване на визначення рівня ергічності і соціальної ергічності, щодо рівня потреби особистості в діяльності, прагнення до інтелектуальної діяльності, до соціальних контактів. Встановлено, що цей показник поступово і суттєво зростає у професіогенезі. У першокурсників він на рівні  $6,1 \pm 1,7$  б., у бакалаврів –  $7,3 \pm 1,9$  б., магістрів –  $8,4 \pm 1,6$  б. і експертів –  $9,6 \pm 0,4$  б. Тобто, у першокурсників цей показник найнижчий у порівнянні з усіма іншими категоріями обстежуваних (при  $p < 0,05$ ), у

бакалаврів ергічність і соціальну ергічність виявлено суттєво вищу, ніж у першокурсників, але нижчу, ніж у магістрів і експертів. А у магістрів ці показники вищі, ніж у першокурсників і бакалаврів, але нижчі, ніж у експертів і вони у них найвищі у порівнянні з іншими респондентами (все при  $p < 0,05$ ).

Стосовно здатності обстежуваних легко переключатись з одного виду діяльності на інший, а також легко переключати увагу у процесі спілкування, то визначено наступне. Найнижчий рівень здатності переключатись у діяльності, спілкуванні спостерігається у першокурсників ( $4,0 \pm 1,6$  б.), у бакалаврів цей показник на 2,4 б. вищий, ніж у першокурсників, у магістрів – на 4,5 б. і у експертів – на 5,7 б. (все при  $p < 0,05$ ).

Здатність швидко виконувати окремі завдання, узагальнювати і робити висновки – це професійно значимі властивості діяльності у структурі економіки і вони виявляються у різних категорій обстежуваних по-різному. Так, у першокурсників і бакалаврів виявилися на середньому рівні (відповідно –  $5,6 \pm 1,4$  б.) і ( $6,3 \pm 1,2$  б.). У магістрів і експертів ці показники спостерігаються на високому рівні (відповідно –  $8,1 \pm 1,1$  б і  $9,4 \pm 0,6$  б.).

Встановлено, що суттєвих відмінностей між показниками груп першокурсників і бакалаврів не виявлено. Водночас у порівнянні результатів першокурсників і бакалаврів з магістрами і експертами, то спостерігаються істотні відмінності, при  $p < 0,05$ .

Четверте питання блоку «Е» дає змогу визначити рівень емоційної чутливості і стійкості перенесення труднощів і невдач. З'ясовано, що цей показник у першокурсників знаходиться на рівні  $5,8 \pm 1,2$  б, у бакалаврів –  $6,3 \pm 1,2$  б., у магістрів –  $8,2 \pm 1,1$  б., і у експертів –  $9,1 \pm 0,9$  б. Це означає, що у першокурсників і бакалаврів цей показник спостерігається на рівні  $5,8 \pm 1,2$  б. і  $6,3 \pm 1,2$  б. без істотних відмінностей у межах середніх критеріїв. У магістрів цей показник суттєво вищий, ніж у першокурсників і бакалаврів, але нижчий, ніж у експертів. У експертів цей показник спостерігається у межах високого рівня критеріїв, що суттєво вище у порівнянні з іншими категоріями обстежуваних.

Таким чином, за рівнем самооцінки у першокурсників показники ергічності, легкості переключення в діяльності і спілкуванні, швидкості виконання завдань, формулювання узагальнень і висновків, а також труднощі перенесення невдач знаходяться у межах середніх значень. У бакалаврів ці показники за двома питаннями з суттєвими позитивними відмінностями і за двома – на практично однаковому рівні. У групі магістрів ці показники на високому рівні ( $8,1 \pm 8,5$  б.) і у експертів ( $9,1 \pm 9,6$  б.), що істотно перевищує у останніх показники як магістрів, так і інших категорій обстежуваних (при  $p < 0,05$ ).

Таким чином, анонімне індивідуальне опитування респондентів дало змогу виявити, які чинники впливають на обрання професії економіста.

На думку опитуваних найбільше вплинули на обрання професії економіста внутрішні і зовнішні позитивні мотиви. При цьому у першокурсників спостерігаються і суттєво виражені зовнішні негативні мотиви, тоді як у бакалаврів вони виражені на середньому рівні, а у магістрів і експертів – на дуже низькому.

Професійно важливі якості в професіогенезі суттєво зростають у процесі набуття професійних компетентностей, а саме: стосовно обробки й аналізу статистичної інформації, аналізу соціально-довідкової інформації, оволодіння методичним інструментарієм, інформаційними технологіями в економічній сфері діяльності.

Респонденти, набуваючи досвіду вже на рівні магістрів і особливо професіоналів-експертів, вважають суттєвими в обранні професії економіста адаптаційні можливості, здатність швидко пристосовуватись до умов, що постійно змінюються, компетентності щодо спілкування, взаємодії з колегами за

професією та іншими людьми, які у цій галузі не компетентні.

Значущість емоційної стабільності та емоційно-вольового самоконтролю мають суттєве значення як при обранні професії економіста, так і у подальшому кар'єрному зростанні.

Встановлено, що такі індивідуально-психологічні властивості за самооцінкою на найнижчому рівні зафіксовано у першокурсників, на середньому – у бакалаврів і високому – у магістрів і експертів.

Такі результати свідчать про необхідність розвивати емоційну стійкість і вольовий самоконтроль у першокурсників і частини бакалаврів.

Щодо ергічності і соціальної ергічності, то у першокурсників вона виражена на середньому рівні, що потребує цілеспрямованої роботи з цією категорією обстежуваних, а також з третиною респондентів бакалаврського рівня.

**Висновки.** У підсумку встановлено, що на обрання професії економіста має вплив вираженість індивідуальних внутрішніх і зовнішніх позитивно та негативно значущих мотивів, а також здатність збирати, аналізувати статистичні дані, оволодівати інформацією і сучасними інформаційними технологіями в галузі економіки. Поряд з цим на обрання професії впливає рівень емоційної стійкості, емоційно-вольового самоконтролю, дипломатичності, комунікативної компетентності, ергічності і соціальної ергічності та стійкості щодо перенесення труднощів.

З'ясовано, що у професіогенезі з набуттям досвіду та професійних компетентностей від першокурсників до бакалаврів, магістрів та експертів суттєво зростає вираженість і значущість мотиваційної, професійної, комунікативної та соціально-психологічної сфер особистості як детермінант обрання професії економіста.

### Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. – СПб.: Питер, 2001. – 272 с.
2. Бодров В. А. Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности. М.: ПЕР СЭ. 2003. - 768 с.
3. Гудименко К. М. Професійне самовизначення старшокласників як психолого-педагогічна проблема / К. М. Гудименко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – Т. 2, № 46. – С. 227–232



4. Калужна І. П. Теоретичний аналіз психологічних чинників професійного самовизначення старшокласників. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». 2017. № 74. С. 350–359.
5. Карамушка Л. М., Креденцер О. В., Терещенко К. В. Психологічні детермінанти розвитку організаційної культури : монографія. Київ: Педагогічна думка, 2015. 288 с.
6. Климов, Е. А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону : изд-во "Феникс", 1996. – 512 с.
7. Корольчук М.С. Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посібник для слухачів та студ. вузів / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2010. – 532 с.
8. Максименко С. Д. Метод дослідження особистості. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 7. С. 1–8.
9. Психологія професійного самовизначення особистості: монографія / М.С. Корольчук, Ю. В. Дроздова, В. М. Корольчук, В. І. Осюдло, А.М. Сипливий; за заг. ред. М. С. Корольчука. – Київ : Київ. Нац. Торг.- екон. ун-т, 2018. – 280 с.
10. Abduelkarem A. (2016) The choice of pharmacy profession as a career: uaeexperience / A. Abduelkarem, A. Hamrrouni // Asian J Pharmclinres.. – Т. 9, No. 4. – P. 1–7.
11. Korolchuk M, Korolchuk V., Myronets S., Boltivets S. Pozdnyshev Y. Comparative characteristics of stress-resistant and non-stress-resistant individual profiles / DOI: 10.20511/pyr2021.v9nSPE2.1102.
12. Korolchuk M, Korolchuk V., Myronets S., Boltivets S. Mostova I. Competitive properties of trading companies managers / ISSN: 2237-0722 Vol. 11 No. 2 (2021) Received: 07.03.2021 – Accepted: 10.04.2021/ <http://revistageintec.net/index.php/revista/article/view/1727/1107>.
13. Tamm A., Tulviste T. (2014) Brief report: Value priorities of early adolescents. Journal of Adolescence, 37 (5), pp. 525- 529.

### References

1. Anan'ev B. H. O problemakh sovremennoho chelovekoznan'ia. [On the problems of modern human science] – SPb.: Pyter, 2001. – 272 s. (in Russian)
2. Bodrov V. A. Praktikum po differentsyalnoi psikhodyahnostyke professyonalnoi pryhodnosti. [Workshop on differential psychodiagnosics of professional fitness] M.: PER SЭ, 2003. - 768 s. (in Russian)
3. Hudymenko K. M. Profesiine samovyznachennia starshoklasnykiv yak psykhologo-pedahohichna problema [Professional self-determination of high school students as a psychological and pedagogical problem]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*. – 2015. Т. 2, № 46. (in Ukrainian)
4. Kaliuzhna I. P. Teoretychnyi analiz psykhologichnykh chynnykiv profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv [Theoretical analysis of psychological factors of professional self-determination of high school students] *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav- Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*. Tematychnyi vypusk «Vyscha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru». - 2017 № 74. (in Ukrainian)
5. Karamushka L. M., Kredentser O. V., Tereshchenko K. V. Psykhologichni determinanty rozvytku orhanizatsiinoi kultury [Psychological determinants of organizational culture development]: monohrafiia. Kyiv: Pedahohichna dumka, 2015. 288 s. (in Ukrainian)
6. Klymov, E. A. Psykhohohyia professyonalnoho samoopredelen'ia. [Psychology of professional self-determination]. Rostov-na-Donu : yzd-vo "Fenyks", 1996. – 512 s. (in Russian)
7. Korolchuk M. S. *Teoriia i praktyka profesiinoho psykhologichnoho vidboru*. [Theory and practice of professional psychological selection]: textbook. guide for students and students. Universities. – K. : Nika-Center, 2010. 532 s. (in Ukrainian)
8. Maksymenko S. D. Metod doslidzhennia osobystosti. [Method of personality research] *Praktychna psykhohohyia ta sotsialna robota*. – 2004. № 7. S. 1–8. (in Ukrainian)
9. Psykhohohyia profesiinoho samovyznachennia osobystosti [Psychology of professional self-determination of personality]: monograph / M. S. Korolchuk, Yu. V. Drozdova, V. M. Korolchuk, V. I. Osyodlo, A. M. Simplyvyy; for general Ed. M. S. Korolchuk. - Kyiv. Nat. Trade and economy University, 2018. 280 s. (in Ukrainian)
10. Abduelkarem A. The choice of pharmacy profession as a career: uaeexperience / A. Abduelkarem, A. Hamrrouni // Asian J Pharmclinres.. – 2016. Т. 9, No. 4. – P. 1–7.
11. Korolchuk M, Korolchuk V., Myronets S., Boltivets S. Pozdnyshev Y. Comparative characteristics of stress-resistant and non-stress-resistant individual profiles / DOI: 10.20511/pyr2021.v9nSPE2.1102.
12. Korolchuk M, Korolchuk V., Myronets S., Boltivets S. Mostova I. Competitive properties of trading companies managers / ISSN: 2237-0722 Vol. 11 No. 2 (2021) Received: 07.03.2021 – Accepted: 10.04.2021/ <http://revistageintec.net/index.php/revista/article/view/1727/1107>.
13. Tamm A., Tulviste T. Brief report: Value priorities of early adolescents. Journal of Adolescence, 37 (5), 2014 pp. 525- 529.

Резюме

*Мартыненко А. А.* аспірантка кафедри психології

*Київського національного торговельно-економічного університету*

**АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ АНКЕТИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ  
ДЕТЕРМИНАНТ ИЗБРАНИЯ МОЛОДЕЖИ ПРОФЕССИИ ЭКОНОМИСТА**

*В статье определено, что избрание профессии экономиста детерминирует выраженность индивидуальных внутренних и внешних положительно и отрицательно значимых мотивов, а также способность собирать, анализировать статистические данные, овладевать информацией и современными информационными технологиями в области экономики. Наряду с этим на избрание профессии влияет уровень эмоциональной устойчивости, эмоционально-волевого самоконтроля, дипломатичности, коммуникативной компетентности, энергичности и социальной энергичности и устойчивости к переносу трудностей.*

**Ключевые слова:** анкетирование; профессия экономиста; молодежь; социально-психологические; детерминанты.

Summary

*Martinenko O. O.* graduate student of the Department of

*Psychology Kyiv National Trade and Economic university*

**ANALYSIS OF THE RESULTS OF THE SURVEY OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL  
DETERMINANTS FOR YOUNG CHOICE OF THE ECONOMIST'S PROFESSION**

**Introduction.** *Wrong, random choice of profession leads in the future to undesirable consequences: low productivity; errors and defects in work; dissatisfaction and depression of the person; economic losses for retraining and retraining. Instead, the correct and timely choice of profession in the future halves staff turnover, increases labor productivity by 10-15%, reduces the cost of training by 1.5-2 times.*

*Currently, the system of vocational guidance for young people needs to be improved. Today's young people do not have enough information about the basic requirements, rules and needs of the labor market, low awareness of existing professional activities, insufficient level of personal readiness to make independent professional choices and further development in the chosen profession are the main determinants of individual self-determination. his uncertainty in his own professional future.*

*According to statistics, as of September 1, 2021, the situation in the modern labor market is as follows: economic professions are the largest in the number of vacancies. Therefore, it is necessary to investigate the main socio-psychological determinants that affect the process of young people's choice of economics*

**Purpose.** *to determine the socio-psychological external and internal determinants of the young people's choice of the profession of economist.*

**Methods.** *In order to achieve this goal, general scientific research methods were used: analysis of scientific literature, generalization of information, systematic analysis, interpretation of data and questionnaires to identify the main socio-psychological determinants of young people's choice of economics.*

**Originality.** *It was found that in professional genesis with the acquisition of experience and professional competencies from freshmen to bachelors, masters and experts significantly increases the severity and importance of motivational, professional, communicative and socio-psychological spheres of personality as a determinant of choosing the profession of economist.*

*The obtained results are recommended for use in the implementation of measures for psychological support of professional psychological selection and career guidance in: higher education institutions of Ukraine; laboratories of professional diagnostics and vocational guidance; social and psychological services when working with youth at state city (district) administrations; pre-university training and career development centers; institutions of the Ministry of Education and Science of Ukraine and subdivisions of law enforcement agencies of Ukraine, as well as in the process of professional training of psychologists at the bachelor's and master's levels.*

**Conclusion.** *It is established that the choice of the profession of economist is influenced by the severity of individual internal and external positive and negative motives, as well as the ability to collect, analyze statistics, master information and modern information technology in economics. In addition, the choice of profession is influenced by the level of emotional stability, emotional and volitional self-control, diplomacy, communicative competence, ergic and social ergic and resilience to enduring difficulties.*

**Key words:** *questionnaire; profession of economist; young; socio-psychological; determinants.*

Received/Поступила: 18.11.21.